

Hodnoty práva vo svetle súčasného sveta

Jarmila Chovancová*

I.

Ak sa pozrieme na život a svet okolo nás, často si povzdychneme: „kde sú a kam sa podeli hodnoty ako poctivosť, čestnosť, priateľstvo, morálka, atď.“

Predstavujú nespochybniteľné hodnoty, ktoré vnášali do medziľudských vzťahov ľudské teplo, istotu, pocit krásy zo života.

Ak sa pozrieme na súčasný svet plný nenávisti, konfliktov, vojen a závisti, zachváti nás hrôza, ale zároveň i túžba niečo s tým urobiť. Ale čo?

Určité východisko vidím v prístupe k riešeniu problémov, že ak niečo chceme zmeniť, mali by sme s tým začať u seba samých. Všetky problémy majú svoje riešenie a sú na to, aby sa riešili.

Vo svojom príspevku sa zameriavam najmä na mo-

rálku a právo, ktoré majú čo najviac robiť s uvedenými hodnotami, nachádzajúcimi sa v kríze.

Východiskovou bázou sa mi stáva Fullerova práca „Morálka práva“.

II.

Z dejín právnej filozofie vieme, že vzťah morálky a práva býva často opísaný ako prienik dvoch normatívnych systémov.

Niektorí autori sa domnievajú, že takto chápaný popis je dôsledkom výroku G. Jellineka, ktorý tvrdil, že právo je minimom morálky. Na margo uvedeného tvrdenia, je potrebné konštatovať, že to neznamená, že všetko, čo je morálne, musí byť posudzované právom.

* doc. JUDr. Jarmila Chovancová, Právnická fakulta UK Bratislava

Právo a morálka sú síce rôzne typy normativity, ale líšia sa spôsobom záväznosti. Morálna záväznosť nie je vynutiteľná, jej plnenie závisí od morálneho uvedomenia človeka. Záväznosť právnych noriem je však už dôsledkom vynutiteľnosti konkrétneho konania pod hrozbou sankcie.

Právne a morálne normy sa líšia nielen spôsobom fungovania a regulácie, ale aj spôsobom uplatnenia.

Veľkú diskusiu vyvolala práca L. L. Fullera „Morálka práva“. Uvedený americký právny filozof venuje pozornosť predovšetkým dôvodom, prečo sú právne normy akceptovateľné. Zdôrazňuje, že právny systém musí plniť základné morálne požiadavky legality.

Uvádza niekoľko princípov, prečo by malo byť právne pravidlo akceptované. Tu sú jeho požiadavky:

1. právne predpisy musia byť formou všeobecných pravidiel,
2. právne pravidlá musia byť otvorené a komunikatívne,
3. zákony nemajú byť retroaktívne,
4. zákony musia byť formulované jasne a zrozumiteľne,
5. zákony nesmú byť vnútorne protirečivé,
6. zákony musia byť primerane stabilné, nemali by sa často meniť
7. zákony nesmú požadovať nič nemožného a musia byť konečné,
8. zákony musia byť interpretované v súlade so svojou formuláciou.¹

Uvedené požiadavky nazýva L. L. Fuller vnútorná moralita práva. Zdôrazňuje pritom, že úplné zlyhanie v jednom z uvedených bodov má za následok zlyhanie právneho systému.²

L. L. Fuller sa vo svojej práci venuje najmä vzájomnému vzťahu medzi právom a morálkou. Jeho názory na daný problém sa vyvíjali niekoľko rokov, a je preto samozrejmé, že prešli určitou systematickou evolúciou.

Voči Fullerovmu prístupu sa objavili i niektoré kritické pripomienky, napr. R. S. Summery. Summer sa domnieva, že každá kritika vyvoláva určitý hazard v interpretácii. V súvislosti s Fullerom zastáva názor, že autorovi ani tak nejde o objasnenie morálky, ako skôr o snahu objasniť vzťah medzi morálkou a právom a užitočnosť ich rozlíšenia.³

Vyčíta Fullerovi, že v rámci analýzy vzťahu práva a morálky, nie vždy je jasné, či píše o morálke aká je, alebo aká má byť. Pýta sa, či môže byť morál-

ka dostatočne vysvetlená zdôraznením rozdielu medzi „morálkou povinnosti“ a „aspirujúcou morálkou“? V konečnom dôsledku R. S. Summer vyčíta Fullerovi, že jasne nehovorí, či ide o objasnenie morálky ako takej, alebo tej, čo by mala byť, a vidí opodstatnenosť nastolenia otázky „aký pohľad na život je správny?“

Upozorňuje i na otázky, ktoré vyplývajú z jeho „Morálky práva“: Sú morálne povinnosti viac „prima facie“ ako právne povinnosti?

Sú komponenty morálky odlišné od komponentov právnych systémov?

Môžeme hovoriť o morálke ako o systéme?

Aké sú rozdiely medzi spôsobmi, v ktorých morálka a právo sú aplikované v praxi?

Hovoríme o „verejnej a súkromnej morálke“, ale nie o „verejnom a súkromnom právnom systéme“. Prečo? Môžeme hovoriť o niekoľkých morálkach v jednej spoločnosti, ale nie o niekoľkých právnych systémoch v tej istej spoločnosti. Prečo? A tak by sme si v rámci protikladnosti práva a morálky mohli kladť otázky ďalej.

Sú právo a morálka vzájomne závislé?

Fullerova teória práva je prirodzenoprávnu teóriou, v ktorej sa autor nesústreďuje na podstatné ciele právnych pravidiel, ale na spôsob, v ktorom systém pravidiel vedie k výchove človeka na princípoch prirodzeného práva.

Nejde o tradičnú prirodzenoprávnu teóriu, pre ktorú je typická pozornosť zameriavajúca sa na ideály.

Ide o „prirodzené“ v zmysle chápania človeka a základných elementov ľudskej výchovy, ktoré musíme poznať, ak človek má byť kontrolovaný cez všeobecné pravidlá.

III.

H. L. A. Hart ako predstaviteľ právneho pozitivizmu sformuloval teóriu o minimálnom prirodzenoprávnom obsahu práva.

H. L. A. Hart sa domnieva, že bez takého obsahu by zákony a morálka nemohli napomáhať minimálnemu účelu prežitia.⁴

Podľa prof. Holländera, dôvody minimálneho spoločného obsahu morálky a práva vidí Hart v ľudskej zraniteľnosti, ktorá sa v zákonoch o morálke odráža formou zákazu. Hart na jednej strane odmieta testovať platnosť právnych noriem mravnými hľadiskami, ale na druhej strane si uvedomuje problém „nemorálneho práva“ a posúva jeho riešenie do oblastí občianskej neposlušnosti.⁵

¹ L. L. FULLER: *Morality of Law*, London 1964, s. 32.

² Tamže, s. 46.

³ R. S. SUMMER: Prof. Fuller on morality and Law. In: *Move Essays in Legal Philosophy*, edited by R. S. Summer, Oxford 1971, s. 101.

⁴ H. L. A. HART: *The Concept of Law*, Oxford 1961, s. 180–189.

⁵ P. HOLLÄNDER: *Nástín filosofie práva*, Všechn 2000, s. 66–67.

H. L. A. Hart uvádza päť platných elementárnych dôvodov fungovania práva a morálky ako normatívnych systémov. Konkrétne:

1. spoločenským vzťahom sú vlastné konflikty, ktoré musia byť riešené sankčnou silou právnych noriem a zákona;
2. v spoločnosti ide o dosahovanie rovnosti, čo vedie k potrebe právneho systému, ktorý by disponoval pravidlami, zákonmi vyrovnávajúcimi nerovnosti;
3. spoločenské vzťahy charakterizuje solidarita. Uvedený fakt sa premieňa do nutnosti právnej regulácie vo forme trestno-právnych noriem a zákonov ako brzdy možného násillia;
4. spoločenským vzťahom je vlastná výmena statkov a služieb, a preto je nutné, aby existovali zákonné záväzné pravidlá a predpisy, ktoré by viedli k spravodlivej výmene;
5. spoločenské vzťahy tvoria jedinci s rôznou schopnosťou porozumenia, čo vedie k potrebe existencie mechanizmu donútenia k dobrovoľnej kooperácii (zmluva a podobne).

Máme možnosť vidieť, že uvedené prípady vzťahu morálky a práva, dokumentujú dva momenty. Jeden, ktorý ukazuje prirodzené hranice regulatívnej sily morálnej povinnosti, ktorých prekročenie si vyžaduje pôsobenie práva, a druhý ukazuje podmienky, prečo sa právu dobrovoľne podriaďujeme.

Hart vo svojej štúdií „Law in the Perspective of Philosophy: 1776–1976“, ohlásil zmenu v právnej filozofii. Upozornil, že anglosaská právna teória dospela ku svojmu koncu, pre ktorú bol charakteristický utilitarizmus a striktné oddelenie práva od morálky.

Novú epochu videl v teórii J. Rawlsa, R. Nozicka, namierenej proti utilitarizmu.

IV.

Môžeme práve toto „pohartovské obdobie“ vývoja eurokontinentálneho a anglosaského právneho myslenia charakterizovať ako návrat k iusnaturalizmu?

V odpovedi na uvedenú otázku sa napríklad prof. Holländer⁶ odvoláva na R. Dworkina, ktorého argument považuje za štrukturálny. Podľa Dworkinovho argumentu právnymi princípmi sú aj tie princípy, ktoré nemajú dostatočnú inštitucionálnu podporu (nie sú zakotvené v ústave, v zákonoch), ale pretože sú súčasťou politickej alebo spoločenskej morálky, platia v dôsledku svojho obsahu.

Podľa M. Walzera, predstaviteľa komunitarizmu, sa morálna filozofia zvyčajne chápe ako dvojité úsilie zamerané jednak na vyrovnanie základu pre minimalizmus, a jednak na postavenie expanzívnej štruktúry na tomto základe.

Podľa Walzera⁷ cieľom je jednotný a takmer úplný názor na to, čo by sme mali robiť, a ako by sme mali žiť. Ide o názor, ktorý môžeme použiť ako meradlo pri kritike okolnosťami, väčšmi podmienených konštrukcií v konkrétnych spoločnostiach a kultúrach.

Západná filozofia sa prevažne sústredila na hľadanie singularity a navyše sa inšpirovala všeobecnou zhodou dotýkajúcou sa minimalistických hodnôt ako „pravda“ a „spravodlivosť“.

Ak sa dokážeme zhodnúť na tomto, pýta sa Walzer, prečo by sme nemali hľadať oveľa širšiu, i keď nie jednoduchú zhodu?

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- L. L. Fuller: *Morality of Law*, London 1964
 H. L. A. Hart: *The Concept of Law*, Oxford 1961
 P. Holländer: *Nástin právní filosofie*, Všeřrd 2000
 R. S. Summer: *More Essays in Legal Philosophy*, Oxford 1971

⁶ P. HOLLÄNDER: *Nástin právní filosofie*, Všeřrd 2000, s. 69.

⁷ M. WALZER: *Hrubý a tenký. O tolerancii*, Bratislava 2002, s. 23.